

Élisabeth Vigée Le Brun i jej czasy. Kobieta – artystka – Europejka

Materiały pokonferencyjne

Muzeum w Nieborowie i Arkadii, 2017 r.

ISBN 978-83-941957-2-4

W okresie od końca kwietnia do końca października 2016 Muzeum w Nieborowie i Arkadii pokazało wystawę dzieł Élisabeth Vigée Le Brun z polskich współczesnych kolekcji¹. Była to pierwsza wystawa dzieł artystki w naszym kraju, choć jej osoba i dzieło było już przedmiotem badań naukowych². Pokaz w Nieborowie stanowił polski apendyks do monograficznej ekspozycji Vigée Le Brun, która w latach 2015-2016 odbywała swoją triumfalną tour po świecie³. Wystawa pokazana w Paryżu, Nowym Jorku i Ottawie uwypukliła i odsłoniła wiele polskich wątków w twórczości artystki.

Polscy arystokraci końca XVIII stulecia chętnie przyjmowali i naśladowali wzory europejskie, zamawiając wizerunki u najbardziej znanych malarzy swego czasu, a do takich należała z całą pewnością Vigée Le Brun. Badania wskazały bowiem na obecność około czterdziestu jej dzieł malarskich w dawnych i obecnych polskich kolekcjach. Reprezentując znakomitą tradycję francuskiej szkoły portretowej, pozwalały zaspokoić ambicje zamożnych i konkurujących ze sobą, wpływowych polskich rodów. Posiadanie dzieł artystki było istotnym elementem budowy prestiżu rodziny i wzmocnienia jej pozycji towarzyskiej. Nawet pobieżny przegląd *Dziejów Rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej* Romana Aftanazego uzmysławia nam, jak często spotykane w polskich pałacach i rezydencjach były oryginalne dzieła malarki, naśladownictwa i kopie. Z kolei we *Wspomnieniach* artystki, wydanych w

¹ *Élisabeth Vigée Le Brun i Polacy*, red. Iwona Danielewicz, Muzeum w Nieborowie i Arkadii, 28 kwietnia – 23 października 2016, Muzeum w Nieborowie i Arkadii - Muzeum Warszawy, Warszawa 2016.

² Jerzy Mycielski, Stanisław Wasylewski, *Portrety polskie Elżbiety Vigée-Lebrun*, Wydawnictwo Polskie R. Wegnera, Lwów–Poznań 1927; *Élisabeth Louise Vigée Le Brun, 1755–1842*, red. Joseph Baillio, kat. wyst., Kimbell Art Museum, Fort Worth 1982; Andrzej Ryszkiewicz, *Les portraits polonais de Mme Vigée-Lebrun; nouvelles données pour servir à leur identification et histoire*, „Bulletin du Musée National de Varsovie”, XXIX, 1979, nr 1, s. 16–42; Andrzej Ryszkiewicz, *Portrety polskie Madame Vigée-Lebrun [w:] Nobile claret opus. Studia z dziejów sztuki dedykowane Mieczysławowi Zlatowi*, red. Teresa Kulak, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 274–282; Tomasz F. de Rosset, *Vente des peintures de la collection de Zygmunt Radziwiłł (1865-1866) – contribution à l’histoire de la galerie de Nieborów*, „Bulletin du Musée National de Varsovie”, XL, 1999, nr 2-4, s. 162-184.

³ *Élisabeth Louise Vigée Le Brun*, red. Joseph Baillio, Xavier Salmon, kat. wyst., Grand Palais, Galeries nationales, Paris, 23 września 2015 – 11 stycznia 2016; The Metropolitan Museum of Art, New York, 9 lutego – 15 maja 2016; Musée des Beaux-Arts du Canada, Ottawa, 10 czerwca – 12 września 2016, Réunion des Musées Nationaux, Paris 2015.

dwóch tomach w latach 1835-1837, wielokrotnie wymieniane są nazwiska słynnych polskich rodów, z którymi utrzymywała wieloletnie, serdeczne kontakty⁴.

Właśnie tym kontaktom w dużej mierze poświęcona została wystawa w Nieborowie oraz towarzyszący jej katalog. Nie wyczerpywał on wszystkich kwestii związanych z artystką, jej pozycją w świecie kolekcjonerów czy wpływem, jaki wywarła na postrzeganie kobiet-artystek w swoim czasie. Dlatego narodził się pomysł, by poddać głębszej analizie wybrane zagadnienia podczas konferencji w Nieborowie, w miejscu, gdzie od początku XIX wieku wisi jednej z obrazów malarki. Wydarzenie to, przygotowane we współpracy przez Muzeum w Nieborowie i Arkadii, Muzeum Narodowe w Warszawie i Muzeum Warszawy, było pierwszą konferencją poświęconą Vigée Le Brun na świecie. Zaprosiliśmy na nią grupę badaczy reprezentujących różne podejścia badawcze do twórczości malarki, kultury we Francji około roku 1800, pozycji kobiety-artystki. Pamiętając o wciąż aktualnych ustaleniach naszych polskich poprzedników zajmujących się Vigée Le Brun⁵, pragnęliśmy pokazać różnorodność dróg, jakimi może podążać dziś namysł nad jej życiem i działalnością. W dwudniowej konferencji uczestniczyli badacze z uniwersytetów w Warszawie, Krakowie, Toruniu, w Poznaniu, Instytutu Sztuki PAN, Muzeum Narodowego w Warszawie i Muzeum Warszawy. Wyjątkowym gościem w Nieborowie była profesor Geneviève Haroche-Bouzinac z Uniwersytetu w Orleanie, autorka najnowszej monografii Vigée Le Brun, badaczka literatury francuskiej okresu nowożytnego. Efektem naszego spotkania i naszych dyskusji jest publikacja zbierająca bogactwo i różnorodność poruszonych zagadnień. Prezentowane w niej teksty rozpięte są pomiędzy hermenutyką a studiami *gender*, interpretują mało znane wątki biograficzne i często pomijane zainteresowanie krajobrazem lub przeciwnie proponują nowe, pogłębione spojrzenie na rozumienie jej sławnych dzieł i jej pozycji w na artystycznej mapie Europy przełomu XVIII i XIX stulecia. Zagadnienia te są wciąż zbyt słabo znane w Polsce.

W publikacji zrezygnowaliśmy z przedstawienia życia i twórczości Vigée Le Brun, omówione szczegółowo we wspomnianym katalogu wystawy nieborowskiej. Niniejszy tom otwiera tekst Tomasza Wysłobockiego, opisujący sytuację kobiet artystek we Francji XVIII wieku. Po nim następują trzy artykuły o malarstwie portretowym Vigée Le Brun. Pierwszy z nich, Agnieszki Rosales-Rodriguez, płynnie przechodzi od zagadnienia pozycji kobiety w

⁴ Vigée Le Brun, *Souvenirs 1755–1842*. Texte établi, présenté et annoté par Geneviève Haroche-Bouzinac, Honoré Champion, Paris 2008.

⁵ Śladem tego jest wspomniany już kilkakrotnie katalog wystawy oraz przygotowywana publikacja uaktualnionego spisu wszystkich obrazów Vigée-Le Brun (w stosunku do opracowania Mycielskiego i Wasylewskiego) znajdujących się kiedykolwiek w polskich zbiorach. Nowa lista, opracowana przez Iwonę Danielewicz znajdzie się w kolejnym Roczniku MNW.

osiemnastowiecznym społeczeństwie francuskim do twórczości malarki. Tekst przedstawia artystkę jako kochającą matkę a jej twórczość skonfrontowana jest z ówczesnymi opiniami na temat roli kobiety i jej możliwości intelektualnych. Michał Haake interpretuje dwa chyba najbardziej znane autoportrety artystki posługując się teorią hermeneutyczną i dekonstrukcjonistyczną. Zderzając ze sobą myśl Gottfrieda Boehma i Jacques'a Derridy ukazuje talent twórczy Vigée Le Brun ale i jej religijność. Iwona Danielewicz wychodząc od obrazu *Koncert hiszpański* analizuje relacje między malarką a jej mężem na tle ówczesnej obyczajowości.

Ciekawą częścią naszego zbioru są teksty poświęcone pejzażowi. Dopiero wielka wystawa monograficzna z 2015 roku odkryła Vigée Le Brun jako nie tylko portrecistkę, ale też malarkę krajobrazów. W tym kontekście zrozumiałe okazuje się zainteresowanie Katarzyny Jagiełło-Jakubaszek pejzażowym tłem w obrazach. Badaczka analizuje znaczenie wybranych motywów, których wachlarz rozpościera się od nieokreślonego, parkowego tła po charakterystyczne miejsca najczęściej zlokalizowane we Włoszech. Z kolei Andrzej Pieńkos zwraca uwagę, że Vigée Le Brun należała do artystów, którzy na przełomie XVIII i XIX wieku odkryli Szwajcarię dla kultury europejskiej. Śladem tego odkrycia jest jeden z najbardziej niezwykłych obrazów *Festyn pasterzy alpejskich w Unspunnen* z ok. 1808 r. Geneviève Haroche-Bouzinac opisała ciekawy acz mało znany dokument związany z artystką, tzn. jej notatnik-szkicownik z lat 1801-1805. Zachowane w nim rysunki wskazują m. in. na rosnące znaczenie pejzażu w twórczości Vigée Le Brun. Regina Bochenek-Franczakowa w swoim tekście analizuje *Wspomnienia* artystki jako dzieło literackie. Opublikowane w ostatnich latach życia Vigée Le Brun z jednej strony wpisywały się w modę pisarską epoki ukazując niedawno miniony świat *ancien régime'u*. Z drugiej były swoistą autokreacją artystki, która chciała ukazać się nie tylko jako doceniana malarka, ale też jako dobra matka.

Dwa kolejne artykuły opisują kontekst, bliższy i dalszy, działalności Vigée Le Brun. Praca Tomasza F. de Rosseta to opis aktywności męża artystki, Jeana-Baptiste'a-Pierre'a Le Bruna. Znany jest on przede wszystkim jako marszand i autor słownika artystów flamandzkich, holenderskich i niemieckich, ale odegrał też istotną rolę przy tworzeniu muzeum Luwru, będąc przez pewien czas poważnym konkurentem dla Dominique'a Vivant-Denona. Spojrzenie na szeroki kontekst proponuje tekst Pawła Ignaczaka. Poświęcone on jest Élise Bruyère, kobiecie-malarce, specjalizującej się w portretach, której krótki okres popularności przypadł na pierwsze lata XIX wieku. W tekście omówione są realizacje polskich wizerunków, które wydają się być śladem pewnej mody. Do rozprzestrzenienia się wśród Polaków owej mody na zamawianie

wizerunków u francuskich artystów a zwłaszcza artystek przyczyniła się walenie właśnie Vigée Le Brun⁶.

Publikację zamyka sprawozdanie z konserwacji portretu nieznaney kobiety pędzla Vigée le Brun z kolekcji warszawskiego Muzeum Narodowego. Na obrazie, którego wysoka jakość oraz technika malarska wskazywały na autorstwo francuskiej artystki podczas czyszczenia odnaleziono oryginalną sygnaturę potwierdzającą autorstwo. To krótkie podsumowanie prac konserwatorskich, koncentrujące się na kwestiach technologicznych sztuki Vigée le Brun, stanowi swego rodzaju uzupełnienie katalogu nieborowskiej wystawy.

Konferencja oraz niniejsza publikacja zostały urzeczywistnione dzięki współpracy i pomocy wielu osób. Pragniemy bardzo serdecznie podziękować pani Monice Antczak, pani Beacie Stępień, kolegom i koleżankom z Muzeum w Nieborowie i Arkadii za przygotowanie sesji i zapewnienie nam komfortowych warunków do pracy i rozmów. Pałac w Nieborowie dzięki swej wyjątkowej atmosferze, tworzonej przez pracujących tam kolegów oraz z racji swego historycznego dziedzictwa był wymarzonym miejscem na rozmowy o sztuce francuskiej XVIII wieku.

Dziękujemy również pani Agnieszce Morawińskiej, dyrektorowi Muzeum Narodowego w Warszawie za wyrażenie zgody na zorganizowanie sesji poświęconej Vigée Le Brun i jej epoce oraz panu Jarosławowi Trybusiowi, dyrektorowi ds. naukowych w Muzeum Warszawy za entuzjastyczne wsparcie naszej inicjatywy. Dziękujemy też wszystkim kolegom i koleżankom, którzy spotkali się z nami tego dnia, dyskutowali i oświecali nas.

Iwona Danielewicz

Paweł Ignaczak

⁶ Andrzej Ryszkiewicz w książce *Francusko-polskie związki artystyczne w kręgu J. L. Davida* (Warszawa 1967) wskazuje wcześniejsze przykłady portretów polskiej szlachty i arystokracji malowanych przez Francuzów, niemniej z tego opracowania wynika, że właśnie pod koniec XVIII oraz w początkach XIX stulecia zwiększa się ich liczba.